

14. *Стокроцький М.* На що дозволяє собі пан Тиктор?! (Голос з провінції) / М. Стокроцький // Українські Вісти. — 1938. — Ч. 227.
15. Хулігани пустили фарбу // Українські Вісти. — 1936. — Ч. 2.
16. *Целевич В.* Гряде демагогія, клевета й анархія / Володимир Целевич // Діло. — 1933. — Ч. 172.
17. *Целевич В.* Ті, що вносять хаос в українське життя (Прилюдна відповідь на прилюдні запити) / Володимир Целевич // Діло. — 1933. — Ч. 162.
18. *Целевич В.* Треба протиділати / В. Целевич // Діло. — 1933. — Ч. 154.
19. Честь п. Тиктора перед судом // Українські Вісти. — 1937. — Ч. 254.
20. *Шкрумеляк Ю.* З листів до редакції / Юра Шкрумеляк // Діло. — 1936. — Ч. 192.

Ірина Ніронович

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ТА ГОСПОДАРСЬКО-ФІНАНСОВІ УМОВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ФАХОВОЇ ПРЕСИ У МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ (1918—1939 рр.)

Висвітлено суспільно-політичні умови розвитку української кооперації у Другій Речі Посполитій та нормативно-правові засади діяльності національних економічних структур і їх пресових видань. Показано українську кооперацію в контексті перетворення господарсько-економічних організацій в осередки національного руху.

Ключові слова: українська кооперація, пресові видання, міжвоєнна Польща, нормативно-правові засади.

Освещены общественно-политические условия развития украинской кооперации во Второй Речи Посполитой и нормативно-правовые основания деятельности национальных экономических структур и их прессовых изданий. Показано украинскую кооперацию в контексте преобразования хозяйственно-экономических организаций в очаги национального движения.

Ключевые слова: украинская кооперация, прессовые издания, междувоенная Польша, нормативно-правовые основания.

Socio political conditions of the Ukrainian cooperation's development in the II Rzeczpospolita and the legal framework of national economic structures and their press publications have been illuminated. The Ukrainian cooperation in the context of transformation of economic organizations into centres of national movement has been shown.

Key words: Ukrainian cooperation, press periodicals, interwar Poland, legal foundations.

Актуальність теми. Кооперативний рух сам по собі був не лише економічною діяльністю, а й значним підґрунтям розвитку українського політичного та національно-культурного життя, одним з напрямів його практичного втілення стала фахова преса. Тут йдеться передовсім про те, що після поразки Національно-визвольних змагань господарська та кооперативна діяльність стала однією із легальних форм боротьби народу за своє державне існування, а фактично вона могла реалізуватися у друкованому слові. Не було випадковим, що кооперативний рух та його видання очолили ті особи, які пройшли випробування на фронтах національної революції. В українській історіографії проблеми відзначено заслугу цих діячів, яка полягала у тому, що високі морально-духовні цінності визвольних змагань було перенесено у сферу мирної кооперативної праці [5].

Активні діячі українського кооперативного руху у Галичині стали і його першими дослідниками: О. Барияк, М. Левитський, А. Мудрик, Ю. Павликовський, А. Палій, М. Холєвчук, Є. Храпливий, М. Хронов'ят та ін. Сучасний рівень історіографії проблеми визначають праці М. Герасименка, С. Злупка, Г. Ковальчака, С. Макарчука, Л. Олесневич, Ю. Сливки, Я. Хонігсмана та ін. Проблему висвітлюють і окремі кандидатські дисертації [9; 11]. Однак теоретико-правові аспекти кооперативного руху та кооперативної преси заторкувалися дослідниками лише спорадично.

Завдання статті полягає у тому, щоби розкрити характер діяльності українських кооперативів у міжвоєнній Польщі та показати зв'язок цього господарського руху із національними пресовими виданнями.

На початку функціонування Польської держави чинними залишалися пресові закони, ратифіковані ще в австро-угорську добу (1862 р. і доповнений 1863 р. «Закон про пресу») [8].

Розвиток української фахової преси був пов'язаний з відбудовою національної кооперативної мережі у міжвоєнній Польщі, якою спочатку займалася створена 1920 р. організаційна комісія, а 1921 р. її було перетворено у Крайовий комітет організації кооперативів (ККОК). Новостворений Комітет вирішував питання відновлення передвоєнних кооперативів (передусім перезатвердження їх статутів) і організації нових універсальних спілок та об'єднання їх на рівні повітових і крайових союзів. Виконавчим органом українських кооперативів став Крайовий союз ревізійний [1, с. 234].

У 1922 р. Крайовий ревізійний союз перебрав на себе функції керівництва українським кооперативним рухом у Польщі. У 1928 р. він став називатися Ревізійним союзом українських кооперативів (РСУК).

Місячник РСУК «Кооперативна Родина» у популярній формі пропагував ідеї українського національного підприємництва та кооперативного руху. Видавці часопису у самій кооперації, в її теоретичному розумінні, схилялися до рочдейлського напрямку (цей рух у Європі почався у грудні 1844 р., коли 28 ткачів у англійському місті Рочдейл організували кооператив, принципи діяльності якого згодом привели до революції в торгівлі й промисловості). Зачинатель руху А. К. Гауерс базував діяльність кооперативів на таких засадах: 1) кооператив не повинен купувати і продавати в кредит; 2) дохід, отриманий у результаті торгових операцій, потрібно ділити не за квотою, яка визначалася дольовим внеском, а лише за сумою закупівель, що їх здійснив кожен член [5]. Саме принципи, на яких базувався рочдейлський рух, у перспективі гарантували економічний успіх кооперативам.

Однак діяльність українських кооперативів та їх успішність були похідними не лише від економічних можливостей підприємств, а й від нормативно-правових засад та політичних відносин у Другій Речі Посполитій, в якій діяли ці виробничі та торговельні структури. Водночас саме ця правова база визначала й умови та засади періодичних видань.

Матеріальною основою пресодруків були економічна діяльність та фінансовий стан самих кооперативів. Відповідно у міжвоєнній Польщі економічною основою українських видань стали господарські та фінансові структури, де визначальним був національний чинник.

Польський дослідник Т. Ковалюк вважає, що для визначення поняття «національна кооперація» необхідно брати до уваги чотири критерії: 1) формальний критерій — приналежність до національного ревізійного союзу; 2) критерій національної приналежності членів кооперативу; 3) критерій національної приналежності користувачів; 4) критерій національного інтересу [11, с. 4—12].

Відповідно якщо українські кооперативи діяли на теренах Другої Речі Посполитої, то такі умови господарювання для українців

були умовами чужого державного утворення (так трактувала суспільно-політичні відносини міжвоєнної Польщі більшість українських партій), тож очевидним стає і те, що національна кооперація українців не могла відповідати усім цим критеріям.

Якщо говорити про критерій приналежності до національного ревізійного союзу, то такий формальний критерій був би прийнятним лише у ситуації, коли б усі зацікавлені «національні кооперативи» мали право вільного вибору ревізійного союзу. У випадку з українськими кооперативами, що діяли у Другій Речі Посполитій, така діяльність «національної кооперативи» була можливою лише до 1934 р. Згідно із законом про кооперативи від 1934 р., РСУК мав право здійснювати діяльність лише на території Львівського, Станіславського і Тернопільського воєводств. Якщо ж українські кооперативи створювалися поза межами цих воєводств, то вони належали вже до польських ревізійних союзів, інколи, що траплялося дуже рідко, — до змішаних [7, с. 8].

Економічною основою діяльності українських кооперативів у міжвоєнну добу стало польське законодавство. Закон про кооперативи Польщі був прийнятий сеймом у жовтні 1920 р. Важливим засадничим положенням цього закону для українців стало збереження у ньому принципу національних ревізійних союзів кооперативів. Фактично це означало для українців, що вони могли будувати кооперативне життя на засадах, визначених ще в австрійський період. У 1909 р. на освітньо-економічному конгресі у Львові українцям вдалося прийняти такі резолюції: 1) в основу народної самодіяльності в економічній галузі необхідно покласти ідею демократичної кооперації; 2) кооперативна організація праці, утворюючи центри національного економічного життя, буде становити матеріальну основу для національно-політичного визволення українського народу і для його культурного й економічного розвитку; 3) кооперація, поліпшуючи економічне становище працюючих, тепер кладе одночасно підвалини для зміни в майбутньому існуючого суспільного ладу; 4) кооперативи повинні бути національні; 5) в основу кооперативної системи треба покласти інтереси консумпції (видатки (витрати) домашніх господарств на придбання майна і послуг) [7, с. 8].

Уже закон про кооперативи 1920 р. дозволив українським кооператорам об'єднатися в одну національну структуру п. н. «Крайовий

Ревізійний Союз». Діяльність цієї інституції була настільки активною, що вона охопила усі території, де проживали українці, і, як зазначають польські дослідники, долала навіть «сокальський кордон», що відмежовував Волинь від Східної Галичини [10, с. 19] (штучно утворений польською владою кордон, який відділив волинські землі, які входили до колишньої Російської імперії, від галицьких теренів, що були в минулому під владою Австро-Угорщини).

Головні напрями розвитку української кооперації визначив 9—10 червня 1921 р. у Львові I крайовий з'їзд українських кооперативів. На загальних зборах Крайового ревізійного союзу було обрано керівництво на чолі з Антоном Гладишовським, який став головою надзірної ради Союзу. Через рік після його смерті раду очолив Юліан Павликовський (виконував ці обов'язки до 1944 р.). У 1922 р. ККОК припинив діяльність, а всі його функції перебрав Крайовий ревізійний союз. 12 грудня 1922 р., згідно з постановою Кооперативної ради у Варшаві, КРС отримав право ревізії на необмежений час дії [7, с. 8].

Упродовж 1924—1926 рр. була проведена реорганізація передвоєнних українських кооперативних централей, і вони остаточно набули такого вигляду: «Центросоюз» — централь кооперативів сільськогосподарсько-торговельних загального заupu і збуту; «Маслосоюз» — централь молочарських кооперативів; «Народна Торговля» — централь міських споживчих кооперативів; «Центробанк» — централь кредитних кооперативів.

Водночас у другій половині 1920-х рр. відбувалася внутрішня перебудова Крайового ревізійного союзу та змінилася його назва на: Ревізійний союз українських кооперативів у Львові (РСУК). Цій інституції підпорядковувалися кооперативні структури, які поділялися на три ступені. До третього ступеня належали: «Центросоюз», «Маслосоюз», «Народна Торговля», «Центробанк». Відповідно другий ступінь складали: окружні союзи кооперативів; районні молочарні та відділи «Народної Торговлі». Кооперативами I-го ступеня були: кооперативи закупівлі і збуту; вершкові станції, що безпосередньо з'єднувалися з постачальниками, міські споживчі кооперативи, а також українські банки, «райфайзенки» (кредитні спілки); кооперативи службовців та студентів [7, с. 23—24]. Така структура організації українських кооперативів проіснувала до 1939 р.

Найвищим органом влади в РСУК були загальні збори членів, які скликалися один раз у рік. До компетенції загальних зборів належали вибори президента (так називався голова Союзу) і ради РСУК, що складалася із семи членів, затвердження діяльності ради і дирекції, бюджету, а також встановлення річного членського внеску. Рада РСУК призначала триособову дирекцію, затверджувала прийнятих дирекцією ревізорів і постійних службовців Союзу, санкціонувала найважливіші постанови дирекції і на її пропозицію приймала нових членів [12].

Після зміни статуту РСУК у 1936 р., відповідно до вимог зновелізованого в 1934 р. закону про кооперацію, крім вибраних загальними зборами членів ради, до неї ввійшли делегат від Львівської хліборобської палати, а також делегат товариства «Сільський Господар». Своєю чергою, голова ради РСУК як делегат української кооперації став членом державної Кооперативної ради у Варшаві [1, с. 336—337].

Постійним виконавчим органом ради РСУК та її зв'язковим із дирекцією, а також у багатьох справах учасником її праці була президія ради. До неї належали: голова ради, два його заступники, секретар і скарбник. До компетенції президії входило: затвердження принципів управління для дирекції, а також службових обов'язків для працівників Союзу, затвердження пропозицій дирекції про прийняття нових постійних працівників РСУК, прийняття рішень про приналежність союзівських кооперативів до відповідних централей кооперації, визначення щорічного розміру вступного внеску для членів-кооперативів, скликання кооперативних з'їздів і конференцій, прийняття до відома ревізійних звітів про діяльність кооперативних централей, залагодження непорозумінь між союзівськими кооперативами та їх органами. Натомість усі найважливіші рішення в РСУК приймалися спільно президією та дирекцією [1, с. 337].

Уся внутрішня виконавча праця в РСУК була розподілена між відділами і створеними при них рефератами. Трьома головними відділами керували члени дирекції, відповідальні колегіально за цілісність справ. Структура РСУК охоплювала фінансово-адміністративний, ревізійний, організаційний та юридичний відділи.

Тісна співпраця РСУК з усіма фаховими централлями та іншими кооперативними установами створювала умови для планової робо-

ти всіх секторів української кооперації. Основні напрями розвитку української кооперації затверджувалися на річних зборах РСУК у вигляді резолюцій, а у важливих справах — на загальних зборах Союзу.

1938 р. в РСУК працювало 112 осіб (не враховуючи вчителів кооперативного ліцею та кооперативних курсів, співробітників редакцій і т. ін.), з них в організаційному відділі — 19 осіб, у ревізійному — 53 (зокрема 50 ревізорів), у юридичному — 4 і в адміністративному відділі — 36 осіб. Бюджетні витрати РСУК 1938 р. становили 581 665 зл. [1, с. 349—350].

Діяльність РСУК регламентувала роботу пресових видань: «Кооперативна Республіка», «Кооперативна Родина», «Кооперативний Вістник», «Кредитова Кооперація», «Центрореклама. Журнал української реклами», «Сільський Господар» та ін.

У перспективі, наприкінці 1930-х рр., кооперативний рух та принципи виробничої організації такого типу стали основою застосування промислових підприємств, які організовувалися фактично на кооперативних засадах. Передовсім це стосувалося підприємств такого типу: цегельні, з виготовлення цементної черепиці та інших виробів із цементу, які мали широке застосування у сільському будівництві, олійні, млинів і масарень [10, с. 3—4].

Дослідник М. Сич зазначає: «Як цікаву подробицю можна подати факт, що наприкінці тридцятих років створено перші, ще експериментальні, українські кооперативи здоров'я. В 1939 р. діяли 3 такі кооперативи» [7, с. 54].

Наприкінці 1939 р. при українських кооперативах уже існували 136 фабрик, що діяли в таких секторах промисловості: металообробному — 1, хімічному — 33; мінеральному — 49; деревообробному — 6; паперовому — 2; текстильному — 7; шкіряному — 2; споживчому — 23. Обіги цих підприємств на кінець 1936 р. становили 4 274 118 зл., а разом з молочарнями (9 124 880 зл.) — 12 398 398 зл. [10, с. 3, 7].

Розвиток кооперативного руху вимагав відповідної професійної освіти, тому одним із його завдань став випуск національних підручників. Значна кількість рекламних оголошень у пресі була присвячена рекламі підручників для кооперативної освіти: кооперативних курсів і самоосвіти. Повідомлялося, що вийшли з друку:

К. Коберського «Економіка українських земель під Польщею (начерк економічної географії)» (Львів, 1928. — Част. I); Б. Мартоса «Кооперативна ревізія» (Львів, 1928); Гірш-Коберського «Сучасна організація торгівлі» (Львів, 1928). Книги можна було замовити у Ревізійному союзі українських кооперативів у Львові, на вул. Словацького, 14 [4, с. 377].

У самому кооперативному керівництві створилася така ситуація, що у 1937 р. загальні збори РСУК визнали за необхідне створити окремих фонд для розвитку вітчизняної промисловості [6, с. 3—7].

Активізація українського кооперативного руху, що фактично вилилася у його перетворення та вдосконалення на новій промисловій основі, викликала протидію і негативну реакцію як польської та єврейської громадськості, так і промисловців цих національностей.

Окремі українські видання досить критично реагували на процеси, що відбувалися в кооперативному русі, розвитку якого заважали монополізація і тиск промислово-фінансових груп. У виданні «Кооперативна Республіка» зазначалося: «Прийшла доба картелів і трестів, система, яка виникла так само стихійно, як система вільної конкуренції і яка являється прямим її запереченням. На місце “вільної” конкуренції приходять змова підприємців що до цін, змова що до способів виробництва, злиття підприємств у великі, всемогутні концерни і трести. Йде щось нове, гігантське, страшне, прошибаюче слово монополія!» [3, с. 163].

У «Кооперативній Республіці» друкувалися оголошення і з політичним підтекстом та під гаслом «Свій до свого і по своє!». Цей клич активно починають пропагувати українські кооперативи. Зокрема, він трапляється у рекламі дзвонів: «Одинока українська відливарня дзвонів Мих. Брилинського» [3, с. 195].

Економічний конфлікт, який відображався і в політичній сфері, розгортався ще й тому, що від середини 1930-х рр. українці дедалі активніше культивували популярне гасло господарського патріотизму. «Гасло “свій до свого”». Воно спасенне, коли річ іде про те, щоб українець купував в українця та домагався українського товару, але воно однозначно небезпечне, бо каже й іншим народам у краю проповідувати й собі те саме та таким робом оминати українське виробництво, навіть українські перетвори сільсько-господарських

плодів, а у відплату — стосувати також відповідну господарську політику» [2].

Таким чином, економічне зростання українських кооперативів (до 1939 р. їх уже налічувалося 3455, майно оцінювалося у 22,9 млн зл., членами кооперативів перебувало майже 709 тис. осіб [10, с. 8]) стало вагомим чинником у фінансово-господарському житті міжвоєнної Польщі. Економічне зростання української кооперації помітно сприяло зміцненню українців у політичному житті Польщі.

Отже, українська кооперація Галичини у міжвоєнну добу стала невід’ємною частиною національного суспільно-політичного, господарсько-економічного та культурного життя у краї. Основою ідеології українського кооперативного руху стала орієнтація на перетворення господарсько-економічних організацій в осередки національного руху, які повинні були створити економічний фундамент самостійного розвитку нації в умовах Польської держави і в такий спосіб підготувати населення до боротьби за державну незалежність.

1. *Витанович І.* Історія українського кооперативного руху / І. Витанович. — Нью-Йорк, 1964. — С. 2, 34, 234, 336—337, 349—350.
2. Гроші з села до села // *Господарсько-Кооперативний Часопис.* — 1939. — Ч. 30/31. — С. 5.
3. *Кооперативна Республіка.* — 1928. — Ч. 4. — С. 163, 195.
4. *Кооперативна Республіка.* — 1928. — Ч. 7/8. — С. 377.
5. *Кость С.* Нариси з історії західноукраїнської преси першої половини ХХ ст. / С. Кость. — Л. : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2002. — Част. 2 : Структура. — С. 94.
6. *Раковський Р.* Творім фонд господарської розбудови / Р. Раковський // *Господарсько-Кооперативний Часопис.* — 1937. — Ч. 43. — С. 3—7.
7. *Сич М.* Українська кооперація в Галичині під час II світової війни / М. Сич. — Л., 2000. — С. 8, 23—24, 54.
8. *Сніцарчук Л. В.* Українська преса Галичини (1919—1939 рр.) і журналістикознавчий дискурс : монографія / Лідія В. Сніцарчук. — Л., 2009. — С. 86.
9. *Струк З. І.* Українські виробничо-торговельні кооперативи в Західній Україні (1921—1939 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук / Струк З. І. — Л., 2001. — 18 с.
10. *Федак І.* Наше кооперативне виробництво / І. Федак // *Господарсько-Кооперативний Часопис.* — 1939. — Ч. 40. — С. 3—4, 7—8, 19.

11. Шміло О. П. Українська молочарська кооперація Галичини у міжвоєнній Польщі (1921—1939 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук / Шміло О. П. — Л., 2006. — 19 с.
12. Kowalak T. Uwagi w sprawie pojęcia narodowości spółdzielni na przykładzie województwa pomorskiego (1920—1939) / T. Kowalak. — Warszawa, 1965. — S. 39.

Маргарита Кривенко

ПЕРІОДИКА КНИГОЗБІРНИ «СТУДІОНУ» У ЛЬВОВІ (СПРОБА РЕКОНСТРУКЦІЇ)

На основі значного джерельного матеріалу вперше здійснено спробу дослідити збірку часописів і продовжуваних видань книгозбірні «Студіону»: встановити шляхи надходження до бібліотеки, ознайомитися з кількісним і змістовим наповненням, приділити увагу історико-книгознавчому аналізу виявлених примірників.

Статтю доповнено двома додатками: 1. Перелік періодичних видань, переданих з бібліотеки Митрополичого архіву до книгозбірні «Студіону» 5.VIII.1939 р.; 2. Перелік виявленої періодики книгозбірні «Студіону».

Ключові слова: *періодичні видання, історичні колекції, книгозбірня «Студіону» у Львові, митрополит Андрей Шептицький, о. Ауреліо Пальмієрі.*

На основе значительного исходного материала впервые предпринята попытка исследовать коллекцию периодических и продолжающихся изданий библиотеки «Студиона»: установить пути поступления в библиотеку, ознакомиться с количественным и смысловым наполнением, уделить внимание историко-книговедческому анализу выявленных экземпляров.

Статья дополнена двумя приложениями: 1. Перечень периодических изданий, переданных из библиотеки Митрополичьего архива в библиотеку «Студиона» 5.VIII.1939 г.; 2. Перечень обнаруженной периодики библиотеки «Студиона».

Ключевые слова: *периодические издания, исторические коллекции, библиотека «Студиона» во Львове, митрополит Андрей Шептицкий, о. Аурелио Пальмиери.*

On the basis of different sources, an attempt is made to investigate the collection of periodicals of the «Studion» library in Lviv. For the first time,